

Schițe pentru o istorie culturală a nopții (IV)

Andi Mihalache*

Sequences from a cultural history of the night

Abstract: Darkness is a complicated being, like the man who feeds on it. Only darkness is eternal in the beginning, primordial by definition. He does not invade us, instead he visits us. And it grounds us whenever we want to start over. The sunrise is hurried, volatile, sporadic. The sunset is constant, domineering, thorough. In line with Jung's theories, we realize that night not only facilitates dreaming but becomes itself a reason for dreaming. Healer or not, darkness climbs into the sky. And his impenetrable carves the twinkling of each star; gather from their flickering a shard of sun until the alarm calls the end of the night; which does not always see its work, being sometimes put on misdoings. Judas' kiss is a tip of night in a depth of light, a patch of dusk on an endless noon. It is a betrayal that triggers the Calvary; and the Universe resumes its story from its biblical origins, when the darkness that preceded the Fiat Lux was a champion of almost nothingness. These could be some reflections in front of a dense universe of representations generated by the night. In a long cultural history, starting from the Bible until our contemporary literature, with a careful attention to the words of the French Historians of Annals, we can see why the night keeps us in a state of vigilance, of self-surveillance and can give us some better answers on the human condition.

Keywords: cultural history, night, light, imaginary, sky, psychoanalysis

Sub iminența apusului de soare, privim, jur-împrejur, cu teama că nu vedem lucrurile „în direct”, ci ne amintim deja de ele. Este ceea ce un roman al lui John Wray agonisește în sintagma „culoarea înserării” în secolul XX. Nu reproducem decât câteva cuvinte, citirea cărții fiind adevăratul câștig: „lumina tocmai se retrăgea de pe acoperișuri...”¹. Se face dimineată cu greu, de parcă ziua s-ar aprinde din oboseala nopții: „Nu s-a oprit din alergare decât atunci când s-a lăsat întunericul. Epuizat, cu răsuflarea tăiată, a căutat un adăpost în pădure, la rădăcina unui copac înalt și s-a întins pe pământul umed, ascultând zgomotele nopții și bătăile inimii care, încet-încet, se domoleau”². Oricum, zorii șterg apăsarea nopții de pe umerii stelelor: „Și deodată privirea i-a revenit în ochi și văzul i s-a umplut de stele, unele apropiate, să le-apuci cu mâna, mișcătoare, altele sus de tot, mici ca praful de argint, și nimeni nu le putea număra în afara lui Dumnezeu. Era ca și cum el ar fi plutit în apele cerului. S-a îmbătat de cer cum te îmbeți cu duhul din vin, s-a desfătat cu cerul. Bine că era noapte, altfel poate că ar fi orbit. [...] Dar acum, că timpul revenise în lume odată cu stelele de pe boltă, era obligat să se lupte pentru viața lui și ca să ajungă la țarm”³. De aceea, noaptea se alătură de bunăvoie agitației

* Cercetător științific I dr. în cadrul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, Academia Română-Filiala Iași. E-mail: mihalache_emanuelandi@yahoo.com

¹ John Wray, *Mâna dreaptă a somnului*, traducere de Celia Ilieș, București, Editura Univers, 2016, p. 330.

² J.M.G. Le Clézio, *Hazard. Angoli Mala*, traducere de Claudiu Komartin, București, Editura Art, 2013, p. 250.

³ Ioana Pârvulescu, *Prevestirea*, București, Editura Humanitas, 2020, p. 134-135.

noastre. De parcă neastâmpărul ar energiza-o. Și ține pasul până ce, din nădușeala ei, se ițește paloarea ironică a luminii; o lumină ce alunecase deja în buzunarul prelung al înnoptării. Apoi, filmul cosmic se derulează după același scenariu, poate frustrant. Soarele se trage îndărătul unghiilor tale și nu le mai poți înfige decât în reverul înserării: s-a mai dus o zi degeaba. Așa că o să mai adăstăm un pic în secolul XX. Cum? Imaginându-ne ceva: Al Doilea Război Mondial, avion prăbușit și un singur supraviețuitor; care se reface într-un spital și, ca să-i treacă timpul și, poate, și spaimile, scrie aceste rânduri: „Totul era întuneric fără nume și prin întunericul acesta pășea el. [...] Și a fugit fără țință, disperat, până când întunericul s-a îndurat să-i șteargă din fața ochilor marea uriașă și roșie, până când s-a trezit și el înghițit de întuneric, până când din el n-a mai rămas nimic și nu a mai simțit nimic. [...] Strada pe care mergeau acum era mai întunecată și, întunecată fiind, aducea mai mult ca niciodată cu un tunel fără capăt. Și nu vedea afară nimic care să poată indica largimea mașinii și se întindea la nesfârșit. Noaptea era o masă solidă prin care ei se avântau cu nesăbuiță”⁴. În proza lui John Williams, căci despre el este vorba, noaptea ne traduce un sentiment de *între*, de aflare în mai multe registre deodată. Noaptea este aici o zăbavă între timorările asfințitului și îndrăzelile răsăritului. Apare astfel o atracție paradoxală între tângire și neantizare; până când o simplă intuiție a înserării înfrigurate devine certitudine a negrului de neînvins. Și care să fie această extremă? Insomnia, desigur. Pe durata ei, noaptea se ofilește la căpătâiul răbdării. De altminteri, la fel se întâmplă și în timpul acelor nopți răsucite de coșmaruri: sulfuroase, indisciplinate, vindicative; și totuși, nimic nu-i adjucecat: pentru cei fără somn, noaptea-i un apocalips temperat, o înserare perpetuă; nu-i întuneric de tot, nu-i niciodată lumină pe de-a-ntregul. În lumea postbelică, noaptea nu se lasă de politică. Ea configurează sociologia unui prezent ulcerat de excese ideologice, abuzuri, încarcerări, violențe, dictaturi militare. Reînviind o perioadă cumplită din istoria țării sale, scriitorul chilian Roberto Bolaño pretinde nopții să agraveze contextul istoric (regimul lui Salvador Allende și dictatura lui Augusto Pinochet) în care au loc întâmplările narate de dânsul. Și nu oriunde, ci într-un volum intitulat *O stea îndepărtată*, având drept motto un gând al lui William Faulkner: „Ce stea cade fără ca nimeni să o privească?”. Într-adevăr. Autoechivalându-se cu moartea, întunericul nu are spor dacă nu-și face rost de cel puțin un spectator: „Peste puțin timp, este la ușa de la intrare, respirând normal, și le dă drumul înăuntru celor patru oameni care tocmai sosiseră. Aceștia salută cu o mișcare a capului (care, fără doar și poate, trădează respect) și cercetează cu priviri obscene interiorul casei aflat în semiîntuneric, perdelele și covoarele, de parcă primul gând ar fi fost să descopere care sunt cele mai bune ascunzători. Dar nu ei sunt cei care trebuie să se ascundă. Ei sunt cei care îi caută pe cei care se ascund. Odată cu ei, în casa surorilor Garmendia a intrat noaptea. La vreun sfert de oră sau poate la doar zece minute după asta, când ei pleacă, noaptea iese și ea cu ei, intră noaptea, iese noaptea, eficientă și rapidă. Iar cadavrele nu se vor găsi niciodată sau, ba da, există un cadavru, un singur cadavru, care va apărea după

⁴ John Williams, *Nimic, doar noaptea*, traducere de Ariadna Ponta, Iași, Editura Polirom, 2020, p. 120, 171, 180.

câțiva ani, într-o groapă comună, cel al Angelicăi Garmendia, adorata, neasemuita mea Angélica Garmendia... [s.n., A.M.]”⁵. Suntem orfanii nopții? Moștenitorii? Sau neștiutorii ei? Ca să mai angelizăm perspectiva după inflexiunile *horror* din proza lui Bolaño, plimbăm bezna între ultimii nori și primele fire de iarbă, între un început de prezent și continuarea lui prin alte verbe: „în fiecare noapte se lăsa întunericul / din ce în ce mai complicat / din ce în ce mai profund / cutii goale de coca cola / asfaltul rece al nopților care urmează să vină [...] în fața luminii, doar umbre. / așa rămânem, / sprijinind amintirile pe vise [...] zgomotul lăsat în întuneric adună toate umbrele la un loc [...] până când vii să mă iei de mână, / pe palme stau toate umbrele strigătelor tale, / în fața noastră / aleargă moartea unei nopți [...] e un timp când întunericul tace [...] mai ții minte șoaptele prin care întunericul făcea spații între noi [...] noaptea vibrează pe aceeași parte a inimii”⁶. Noaptea este echidistantă față de orice ancorare într-o sugestie de *acasă*. În poezia lui Andrei Novac, întoarcerile în timp nu se opresc la o primă ofertă, ci regresează mai adânc, către stadiul oniric. Și chiar așa, noaptea este credincioasă sentimentelor noastre. Nu pierde nimic pe drum. Mai mult, poezia aceasta creează o acustică a nopții, dar una care nu rezistă fără recurențe vizuale, fără „agrafe” ale văzului. Și totuși, pe cer rămân multe locuri vacante, neînchipuite de nimeni; și gata să capteze ecoul privirilor aruncate în stele.

Revenind la lucruri mai blajine, observăm că sinonimul de căpătâi al înnoptării este ambiguitatea: „Întunecimea incertă este o imagine a morții prezentă adesea în literatura antică”⁷. Avem însă știri de ultimă oră. Aceeași indecizie cromatică răzbate și din romanul actual: „Ridică privirea spre munții de deasupra Satului. Lumina zorilor nu e cu totul străvezie, parcă s-a amestecat în ea zaț de cafea. Se face vreodată ziuă de-adevăratelea la poalele unor munți ca aceștia?”⁸. În westernul literar creat de Cormac McCarthy, noaptea vine întruna după noi. E un filigran al călătoriei. Nu ne face invizibili, ci numai probabili. Căci nu hălăduim, bântuim de-a dreptul: în canioane fără destinație, deghizate șotios în mici enigme interioare. Astfel, călătoria șchioapătă rău: aduce a rătăcire sau a expediție, dar nu-i decât o strămutare dintr-o înserare într-alta: „Negrul și-a ridicat privirea de la pipa lui. La focul acela erau oameni cu ochi care răsfrângeau lumina ca niște cărbuni fierbinți înfipti în cranii și oameni cu ochi care n-o răsfrângeau, dar ochii negrului erau ca niște coridoare pe unde noaptea pustie și neîndreptată trecea de la ceea ce lăsase în urmă la ceea ce avea să vină. [...] Luna s-a înălțat plină deasupra canionului și în mica vale s-a lăsat o liniște încremenită. Poate că tocmai umbrele lor țineau la distanță coioții, căci nu se auzeau nici ei, nici vântul și nici păsările, ci numai șopotitul ușor al apei șiroind pe nisip în întunericul de sub focurile lor. [...]

⁵ Roberto Bolaño, *O stea îndepărtată*, traducere de Alina Cantacuzino, București, Editura Curtea Veche, 2008, p. 30.

⁶ Andrei Novac, *De mâine suntem pământ fierbinte. Antologie 2001-2011*, Pitești, Editura Paralela 45, 2021, p. 34, 113, 136, 166, 192, 233, 274.

⁷ Marie-Louise von Franz, *Visele și moartea. Ce ne spun visele muribunzilor*, traducere de Anca Bodogae, București, Editura Nemira, 2015, p. 96.

⁸ Jón Kalman Stefánsson, *Între cer și pământ*, traducere de Magda Răduță, Iași, Editura Polirom, 2014, p. 148.

Focurile lor au spuzit câmpia în acea noapte și el a stat cu spatele în vânt, a băut dintr-o ploscă militară și a mâncat un pumn de porumb prăjit în chip de cină. Urletele și schelălăitul lupilor înfometați răsunau pe toată întinderea aceea și înspre miazănoapte fulgerele mute creștau o liră frântă în marginea neagră a lumii. Aerul mirosea a ploaie, dar n-a căzut niciun strop și carele scârțâitoare cu oase treceau în noapte ca niște corăbii întunecate, de le simțea mirosul boilor și le auzea răsuflarea. Peste tot se simțea mirosul acru al oaselor. Către miezul nopții, câțiva au venit să-i dea binețe cum stătea ghemuit lângă tăciunii lui”⁹. La popasuri, noaptea suflă-n flăcăruia amnarului. Nici nu contează, de fapt, câte ceasuri sunt. Indiferent de momentul zilei, o noapte din rărunchi este mereu în toi. Și se răsucesce în jurul vetrei, lăsându-se greu peste toropeala drumeților. Chipuri de om se aprind leneș, sub fâlfăiri de umbră, prelinse și ele, timorat, pe toată silueta focului. Bezna întărită vâlvătaia, hrănind-o cu întuneric. Și se stinge scrâșnit, spre dimineață, în jarul amorțit de rouă. Altminteri, cam pe toată întinderea romanului, noaptea-i o meteahnă a tăcerii. În orice caz, din punct de vedere literar, noaptea are un regim anume de funcționare. De exemplu, în confesiunile lui Yukio Mishima noaptea e o îndemânare. Așa că se cere exersată: „Întunericul trebuie să fie voluminos, frumos, nu anemic, pentru a fi respectat cum se cuvine. Până și noaptea onctuoasă a tinereții în care mă bălăceam eu era cât se poate de firavă. [...] Gândirea aparține în mod esențial domeniului nocturn. [...] Actul creator în care cuvintele sunt materie primă are loc în întunericul febril al nopții”¹⁰.

Cu toată slăbiciunea pentru Cormac McCarthy, hai să vedem și alți autori. După ordinea gradării lor ca specii ale vizualului, *lumina*, *clar-obscurul* și *întunericul* funcționează, în romanul *Iarba nopților*, ca derivate ale nocturnalului; sau ale vacuității, ale lipsitului din noi înșine, ori ale jocului în care eventualitatea se confundă, dintr-odată, cu iminentul; oricum, fiecare din speciile cu pricina dă profil celorlalte, comportându-se de parcă ar fi culori: „Ea ședea pe taburet, eu în picioare. Eram foarte aproape unul de altul, din cauza clienților numeroși ce se înghesuiau la bar. *Lumina era atât de puternică*, încât mijisem ochii și nu puteam vorbi unul cu altul, de zgomotul vocilor din jur. Apoi oamenii au plecat, unii după alții. Nu rămăsese decât un client, în capăt, căzut pe teighea, și nu știai dacă e beat sau pur și simplu adormit. *Lumina strălucea la fel de tare, la fel de albă, dar mi se părea că se și restrânsese și că un singur proiector era fixat asupra noastră*. Afară, prin contrast, *totul era învăluit de beznă* și eram ușurat, ca un fluture ce scapă de ademenirea și de arsura lămpii. [...] După anii ăștia, înțeleg mai bine tristețea subită care îi întunecase privirea. Și eu *încerc o senzație stranie gândindu-mă la toate becurile pe care am uitat să le stingem, în locuri unde nu ne-am mai întors vreodată*. Nu era vina noastră. De fiecare dată, trebuia să plecăm repede și în vârful picioarelor. Sunt sigur că și în casa de la țară am uitat, pe undeva, o lumină aprinsă. [...] N-a aprins becul. Se vedea cât de cât, datorită *luminii difuze a unei veioze de la*

⁹ Cormac McCarthy, *Meridianul sângelui sau Amurgul purpuriu al Vestului*, traducere de Iulia Gorzo, Iași, Editura Polirom, 2021, p. 136, 177, 394-395.

¹⁰ Yukio Mishima, *Soare și oțel*, traducere George T. Șipoș, București, Editura Humanitas, 2022, p. 20-21.

parter. [...] A descuiat ușa *pe întuneric*, apoi a închis-o încet în urma noastră. *A căutat pe dibuite* întrerupătorul și *o lumină galbenă s-a răspândit* dinspre plafoniera din vestibule. M-a prevenit că trebuie să *vorbim în șoaptă și să nu aprindem alte lumini*. [...] M-a dus pe culoarul din fața noastră, luminat de becul din vestibule. [...] Pentru că perdele erau trase, *a aprins o lampă* de pe un gheridon. *Răspândeă aceeași lumină galbenă, voalată, ca cea împrăștiată de plafonieră*. [...] *Lumina era un pic voalată, ca și cum voltajul n-ar fi fost suficient*. [...] *De parcă lămpile se uzaseră cu timpul*. Dar, uneori, se produce un declic. Ieri, eram singur pe stradă și parcă mi se lua un vâl de pe ochi. *Nu mai exista nici trecut, nici prezent, un timp încremenit. Totul își găsisese adevărata lumină*. [...] *Noaptea aceea de vară*, susurul de cascadă sau de fântână, scările săpate în zid și de la înălțimea căroră privirea stăpânea peste frunzișul copacilor. Totul era calm și credeam ferm că în fața noastră de deschideau linii de fugă spre viitor [s.n., A.M.]”¹¹. În proza lui Patrick Modiano, *clar-obscurul* e un zvon al nopții și un avatar al ezitării. E o paloare a luminii (Michel Pastoureaux, *Galbenul*). *Întunericul* e un aspect al șoaptelor, căci cum ar fi o tăinuire fără oleacă de penumbră?; *întunericul* este și un loc la minții, în care se încheie nerăbdarea și înmugurește intimitatea. Iar *lumina* e un eșec al elucidării atunci când nu-i un pretext al plecării.

Pe un cer cam destrămat se ivește un amurg întetit. Toate cele se retrag într-însul. E un asfințit prematur, de parcă cerul ar ațipi mai devreme: „...tot somnul se încrustează în materie. [...] Nu mai era zi. Umbra pământului ne umplea ochii / cu spaima culorilor dispărute. [...] Acela era / locul hotărât. Adio, amintire a nopților senine, adio, surâs larg. Acolo era locul. Suflarea era un întuneric de storuri, o stare primitive. Tăcerea și pustiul își schimbau chipul între ele, și noi / stăteam de vorbă la lumina lămpii. [...] Noaptea te interoghează, te tot interoghează”¹². În lirica lui Milo de Angelis, noaptea escrochează timpul. Îi secătuiește secunde: „clipa s-a făcut goliciune”¹³. Și împăiază acel viitor de care nu bănuiam că-i deja anterior nouă: „...ca să cunosc / ceea ce mă știa de pe vremuri”¹⁴. O astfel de noapte colindă cam o jumătate de cer. Dar e mai ostenită de ceea aude decât de ceea ce vede. *Întunericul* ei este personificat excesiv, corporalizând sunete care, sub ațipeala Firii, alimentează nu realul, ci spectralul. Noaptea este, prin de-conturarea ei, un avatar al bănuielii, al promisiunii, al echilibristicii, al suspansului: ”Autoritatea magică (o putem numi astfel fără abateri de la înțelesul lingvistic) a nopții sau a obscurității, teama resimțită în beznă, își are, și ea, rădăcinile în primejdia în care ea pune opoziția dintre organism și mediu. [...] Obscuritatea nu înseamnă doar absența luminii; în ea este ceva pozitiv. În timp ce spațiul luminos se șterge în fața materialității obiectelor, obscuritatea este «compactă», ea atinge

¹¹ Patrick Modiano, *Iarba nopților*, traducere de Elena-Brândușa Steiciuc, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 27-28, 58-59, 69, 123, 151.

¹² Milo de Angelis, *În apnee. Poezii*, traducere de Aurora Firța Marin & Dana Barangea, București, Editura Humanitas, 2023, p. 101, 135, 137, 169.

¹³ *Ibidem*, p. 147.

¹⁴ *Ibidem*, p. 185.

direct individul, îl învăluie, îl pătrunde și chiar îl străbate...”¹⁵. Ne este totuși teamă că toate-s demult jucate, într-o noapte primară, dinaintea celorlalte. Astfel, o licărire ștearsă sau o adiere găuită nu confirmă decât ceea ce știe dintotdeauna: orice privire, oricât de curioasă ar fi, nu se deplasează decât în cerc; cu pași greoi, de adumbrire fadă; și cu ofuri acre, de întunecime grea, bine îngropată într-o minte absentă, deja sedată cu multe certitudini. Negrului nu-i este bine defel: „întunericul rămâne singur”, așa cum pățește în poezia lui Ion Mureșan¹⁶. S-au aprins stelele și cerul nu poate să doarmă. Mijlocul nopții cară pe umeri albastrul diurn al pământului. Noaptea parcă nici n-ar exista în sine, trăind mai mult din absența zilei; este o carență pe care o impune întruna cerului, oriunde s-ar retrage acesta: „O lună tăiată cădea spre apus / Trăgând după sine întregul văzduh după dealuri”¹⁷. Mai adaugă și o spaimă suplimentară, pe care o cerne în zilele și în ochii noștri. Noaptea poate fi un fel de anti-Creație și chiar sfârșitul acesteia: „Părea că vine-o noapte de negre prevestiri, / O vârstă, cea din urmă, a zbuciumatei firi”¹⁸.

Lumina scăzândă temperează secunde zilei. Ne molipsim de la gângăveala lucrurilor, înmuiate de-a valma în lentoarea asfințitului. Astfel, personajele lui Scott Fitzgerald se simt cumva dislocate; mai ales atunci când întâmpină noaptea cu toate gândurile de pe chipul lor: „Era o noapte neagră, limpede, atârând ca într-o nacelă de o singură stea tulbure. [...] El ar fi vrut mult ca ea să nu fi avut niciun fel de trecut, niciun fel de familie, să fie doar o fată tânără, pierdută, fără niciun alt adăpost decât noaptea din care tocmai răsărise. Se îndreptară spre ascunzătoarea unde ea își dusesese patefonul, trecând pe lângă colțul atelierului, cățărându-se pe o mică stâncă și așezându-se în spatele unui zid scund, cu fața spre noaptea care se întindea în larguri, mile și mile întregi. [...] Cerul era atât de jos noaptea, încărcat de prezența unui Dumnezeu ciudat și parcă gânditor. [...] Așezat așa, pe marginea patului, avea sentimentul că încăperea, casa și noaptea întreagă sunt pustii...”¹⁹. De-a lungul unor asemenea nopți, luna pleacă și revine întruna numai din ea însăși. Nu foarte bucuroasă de adiacența ei, se dezvoltă răsfrângându-se. Or, ochiurile de apă clocesc numai frustrări, plimbându-ne „prin alternanțele de întuneric masiv și noapte subțiată”²⁰. Degeaba doftoricim echimozele beznei dacă ne sălbăticim de noi înșine, punând pe fugă blândețile ei: „tăcerea care se lăsase după încetarea furtunii îl trezi pe la ceasurile trei”²¹. Pământul este uneori așa de căptușit cu noapte încât lumina nu mai știe de el. Motivul? *Luminozitatea* nu e musai o sinonimă a *clarviziunii*; chicotind, înclină balanța semantică în favoarea sărăcăcioasei *orbiri*: „Claritatea, pentru lumină / e un mister. / Întunericul pentru

¹⁵ Roger Caillois, *Mitul și omul*, traducere de Lidia Simion, București, Editura Nemira, 2000, p. 80.

¹⁶ Ion Mureșan, *Cartea Alcool*, Bistrița, Editura Charmides, 2010, p. 75.

¹⁷ Robert Frost, „Moartea zileiului”, în *Versuri*, traducere de Victor Felea, București, Editura Tineretului, 1969, p. 50.

¹⁸ Robert Frost, „Odată, lângă Pacific”, în *Versuri...*, p. 104.

¹⁹ F. Scott Fitzgerald, *Blândețea nopții*, traducere de Mircea Ivănescu, București, Editura Humanitas, 2013, p. 50, 160, 188, 210.

²⁰ *Ibidem*, p. 50.

²¹ *Ibidem*, p. 183.

negru / Este alt cer”²². Luna e o secțiune transversală prin nebuloasa de imagini ce înconjură Pământul. Nu îl ocolește. Îl substituie, îl ține din scurt, îl cutreieră. De parcă raza de lună ar fi o axă în jurul căreia s-ar învârti, de când o știm, draga noastră Terra. Oftăm iar și iar după Lună, ca să tot asaltăm, în locul ei, Pământul: „Lumina ce se revarsă din lună nu e menită pentru scena existenței noastre diurne. Întinderea luminată îndoielnic de ea aparține, parcă, unui anti- sau parapământ. Nu mai e cel pe care-l însoțește luna în chip de satelit, ci, dimpotrivă, e pământul metamorfozat în slujitor al lunii. Pieptul lui larg, a cărui suflare a fost timpul, nu se mai clintește; în sfârșit, creația s-a întors acasă și i se-ngăduie din nou să-și pună vâlul de văduvă pe care i l-a smuls ziua. Așa îmi da de înțeles raza palidă ce se strecurase la mine printre șipicile stururilor. Somnul îmi era tulburat; luna mi-l ciopârțea cu mișcările ei de du-te-vino. Când, trezindu-mă, o găseam în cameră, eram evacuat de-acolo, ca și cum camera n-ar mai fi vrut să adăpostească pe nimeni și nimic în afară de lună. [...] Căci fiecă locușor al acelui parapământ pe care fusesem strămutat părea deja sub ocupația lucrurilor petrecute demult. Astfel, orice sunet și orice moment mă-ntâmpină ca și cum ar fi fost dublurile lor înseși. Iar după ce mă lasam o vreme pradă acestor senzații, m-apropiam înfricoșat de patul meu, gândindu-mă că aş putea să mă găsesc pe mine însumi lungit acolo. Spaima nu mi se potolea deplin decât în clipa când simțeam din nou salteaua sub spinare. Adormeam. Lumina lunii părăsea încetișor odaia. Și adesea, când mă trezeam a doua sau a treia oară, totul era deja învăluit în beznă”²³. Întunericu-i luxuriant. Nu stă drepti decât în fața visului. Și fiindcă veni vorba: în secolul XX, oniricul nu mai e premonitoriu. E mai modest, retrospectiv și cam atât. Colecționează păreri de rău, nu prognoze: „În acea noapte cu apă abruptă / Eram comandantul unei nave de luptă. / O navă densă neluând în seamă / Oceanul spintecat în aramă. / Echipajul de pe punte, de la cârmă, / Din odaia telegrafelor fără sârmă, / Din rotonda imenselor mașini vopsite / Eram eu, dar la vârste diferite”²⁴. Nu ne mai estimăm pe cale onirică. Doar navigăm, pe toată circumferința visului; și de-a lungul mai multor „noduri” imagistice, fără a ancora pe țărmurile unei reprezentări stabile. Visul, alambicat de felul lui, nu mai rimează cu un cotidian atât de zorit. Și nu știe cum să mai scape de această dimineață perpetuă, a urgențelor noastre: „Creșteau zgomotele odată cu zorii / În orașul cu clădiri derizorii / Adus dintr-un vis trecut / Lipsit de locuitori și de conținut, / Cu numai ziduri și străzi deșarte / Ca să tot trecem, mai departe”²⁵. Visul e o diagonală a nopții. Iar dacă mai conține și vreo bufniță, bezna din jurul lui și mai greu de dus. O cucuvea onirizată e un întuneric la puterea a doua; poate fi un întuneric al omului dacă nu e cumva un întuneric premergător Creației: „**Henri Gougaud**: Am primit o scrisoare în care un tată povestește un vis foarte frumos și ciudat al fetei lui: *Niște bufnițe erau așezate în cerc; erau șase, iar în centru se afla o singură bufniță. Fiecare bufniță din cerc scotea un țipăt în direcția vecinei ei. Copilul vedea bufnițele din față. Când o bufniță țipa spre vecina*

²² Ion Stratan, *O lume de cuvinte*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2000, p. 100.

²³ Walter Benjamin, *Vise*, traducere de Andrei Anastasescu, București, Editura Art, 2012, p. 28-29.

²⁴ Leonid Dimov, *Cartea de vise*, București, Editura Cartea Românească, 2020, p. 176.

²⁵ *Ibidem*, p. 261.

ei din dreapta, se întorcea spre ea, apoi revenea la poziția inițială, iar bufnița din centru, care era cu fața spre cea care a țipat, se uita la următoarea. Apoi a doua țipa la a treia. Bufnița din centru se uita la a treia și așa mai departe, până la efectuarea turului complet. Era ca un ceas, iar mișcările se făceau în sensul acelor de ceasornic. E un vis curios. **Étienne Perrot:** Nu e curios. Aș spune că e frumos, chiar prea frumos. Dacă nu ar fi un vis de copil, aș putea crede că a fost inventat. Iată un vis pe care nu l-ar avea un mare specialist în simboluri, deoarece acesta este *simbolul* în toată puritatea lui. E figura unei totalități cum ne învață Jung, care a întâlnit sute de imagini asemănătoare în visele pacienților lui. E o mandală, un cerc, un spațiu care reprezintă totalitatea și care e dotat cu un centru. E o circumferință și un cerc care sunt animate și formate din bufnițe. Ce reprezintă bufnița? Ca și cucuveaua, e un animal nocturn, care vede noaptea. Ca și cucuveaua, e în mod tradițional asociată cu alchimia. Alchimiștii se cufundă în obscuritatea materiei pentru a vedea clar și știm că, înainte de toate, această materie este materia interioară. Cucuveaua este simbolul înțelepciunii. Înțelept e cel care vede în întuneric precum bufnița și cucuveaua. Numărul acestor păsări trebuie de asemenea luat în seamă: sunt șase împrejur și una în centru. Ne face să ne gândim la zilele creației. Dumnezeu a lucrat șase zile: șase e considerat, din Antichitate, un număr legat de activitate, de creație; *six* (șase) se aseamănă fonetic cu sex, puterea creatoare. Sunt șase bufnițe pe circumferința care reprezintă lumea aparențelor, lumea vizibilă și apoi, în centru, a șaptea, care nu se mișcă. Ea le indică celorlalte mișcarea, dar ea nu se mișcă, ceea ce înseamnă, simbolic, că se odihnește. Avem deci un centru practic imobil, dar care e sursa mișcării elementelor ce alcătuiesc circumferința. Nu vi se pare că, privit astfel, acest vis e natural, satisfăcător, liniștitor? **Jacques Pradel:** Ele se rotesc în sensul acelor de ceasornic. **Étienne Perrot:** De la stânga la dreapta, din interior spre exterior, deci din inconștient spre conștient. E desfășurarea normală a activității creatoare. Am putea spune, rămânând în limbajul visului, că din sursa divină izvorăște o energie care creează formele lumii și desfășoară lumea în timp²⁶.

Când bezna e prea vocală, lumina nu-și mai găsește cuvintele. Ultima intră brusc în tăcere, pe când prima se agață, cât poate, de ultimele ei ecouri. Iar la primul zvon al răsăritului, noaptea face cale întoarsă. Se închide în stelele ei stinse, în cerul ei de acasă: „Azurul e o amăgire: de undeva în sus, cerul e numai noapte și soarele o uriașă, noptatică stea”²⁷. Cele istorisite aici se continuă, se contrazic, se repetă. Am alintat însă prea mult povestea asta. Și de aceea noaptea nu se lasă: își ia tăcerea la pași mărunți. În întuneric, liniștea ei stă cu ochii pe noi: „Este o liniște care nu doarme: este insomniacă; imobilă, dar insomniacă; și fără fantasmă. Este îngrozitor – fără nici o fantasmă. Inutil să dorești s-o umpli cu posibilitatea unei uși care să se deschidă scârțâind, a unei perdele care să se dea la o parte și să spună ceva. Este goală și nu promite nimic. Dacă măcar ar bate vântul. Vântul este mânie, mânia este viață. Sau dacă ar fi zăpadă. Care este tăcută, dar lasă urme – totul

²⁶ Étienne Perrot, *Visele și viața*, traducere de Sanda Roșescu, București, Editura Nemira, 2015, p. 188-189.

²⁷ Petru Creția, *Norii*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 185.

devine alb, copiii râd, pașii scârțâie și lasă dâre. Este o continuitate care înseamnă viață. Dar liniștea asta nu lasă dovezi. Nu se poate vorbi despre liniște așa cum se vorbește despre zăpadă. Nu se poate spune nimănui așa cum s-ar spune despre zăpadă: ai simțit liniștea acestei nopți? Cine a auzit nu spune. [...] Dacă nu ai curaj, nu intra. Așteaptă restul întinericului dinaintea liniștii, doar cu picioarele udate de spuma a ceva ce se revarsă înlăuntrul nostru”²⁸. Noaptea merge mai departe. E o călătorie jur-împrejurul aflării; de-a curmezișul adevărului sau către sfârșitul acestuia: „Nu mai era decât noapte pretutindeni, în față și în spate; nu mai era decât noapte acolo unde fuseseră apa, apele cele mari, muntele, cele două maluri. Noaptea a ceea ce a fost, în spatele celui care pleacă, în timp ce în fața lui se află noaptea a ceea ce nu este încă; spre ea înaintează el și stăruie înaintând, și spre acel mare taluz de umbră, pentru că acolo încep pădurile: atunci dispare el însuși și persoana lui dispare, mergând mai departe în nimicul absolut, astfel încât să existe ceva”²⁹. Noapte este tot ce se mai poate face cu și, îndeosebi, fără participarea noastră. De fapt, noaptea fuge de noi. Și ne lasă mai realiști și mai firavi ca niciodată. Ne condamnă la o luciditate stearpă; care ne taie porția de cer ținându-ne, mental, cu fața la perete. Romain Gary, cândva Émile Ajar, știe ceva despre asta: „În noaptea aia am avut noi halucinații: vedeam realitatea, care e cel mai puternic halucinogen. Era insuportabil. Am la clinică un prieten norocos care, când halucinează, vede șerpi, șobolani, larve, chestii simpatice. Eu văd realitatea. M-am sculat, am aprins speranța ca să fac un pic de lumină și mai puțin adevăr. Un chibrit, vreau să spun. Niciodată să nu recunoașteți. N-am aprins lumina electrică, pentru că rămâne aprinsă tot timpul, ci chibritul, că se stinge foarte repede și iei imediat altul, de fiecare dată asta îți dă speranță și ușurare. [...] Nu scăpam din ochi licărirea chibritului. Tremuram și mă treceau sudori reci. Nu există halucinație mai înfricoșătoare decât realitatea”³⁰. De aceea dizolvăm în plan oniric aspecte stridente în plan real. Visul n-are cum să extirpe concretitudinea, e suficient că ne deconectează de la ea. Nu anulează adevărul, îi acordă un armistițiu. Și ar fi mai ceva: „Lucrurile visate au numai partea de dincolo... Nu li se poate vedea altă latură... Nu le poți da târcoale de jur împrejur... Rău e cu lucrurile din viață, fiindcă putem merge să le vedem din toate părțile. Lucrurile din vis au numai latura pe care o vedem. Au ceva mai puțin, au doar partea din față, cum din față e și privirea noastră”³¹. Visul face din realitate un afiș. Totul e *face to face*, imediat, parietal, la primă vedere. Și unilateral. Fără adâncimi stringente. Dacă vrem și alte unghiuri din care să privim lucrurile, se impune deja un alt vis. Iar visul cel nou nu are memoria celui vechi. El își înrămează realitatea în așa fel încât să credem că-i singura cu putință. Complicat. Și cum nimic nu-i prea clar, se impun măsuri

²⁸ Clarice Lispector, „Tăcere“, în *Fericire clandestină. Proze scurte (1971-1977)*, traducere de Anca Milu-Vaidesegan, București, Editura Humanitas, 2022, p. 118, 120.

²⁹ Charles Ferdinand Ramuz, *Trecerea poetului. Dragostea de lume*, traducere de Irinel Antoniu, București, Editura Univers, 2019, p. 113.

³⁰ Romain Gary/Émile Ajar, *Pseudo*, traducere de Irinel Antoniu, București, Editura Univers, 2022, p. 59-61.

³¹ Fernando Pessoa, „Moartea principelui“, în *Marinarul și alte ficțiuni*, traducere de Dinu Flămând, București, Editura Humanitas, 2022, p. 94.

energice: „...să mergem în delegație / la Ministerul Noptîlor, la Ambasada Lunii, / să cerem nopti mai mari, nopti înalte, nopti-turn, / să cerem drepturi egale pentru zile și nopti, / pentru lucrătorii de noapte, să cerem / o mai justă repartizare a noptîlor / pe cap de locuitor... / [...] Să se confiște noptile de la cei ce dorm ziua”³².

Nădăjduim la o noapte aplecată deasupra neizbutirilor noastre. Sau la o noapte cu măneci suflecate: care se face pod ca să trecem, împreună cu ea, apa fiecărei sâmbete. În fine, zi de zi ne pricopsim cu un cer înserat; un cer cu încălțările scâlciate de atâta cutreierat, de la un capăt la altul, de-a lungul unui amărât de vis, poate unicul. Ce atâta hoinăreală? Și unde ne sunt cărțile? Locul noptii e pe noptieră. *Bref*, noaptea e arogantă cu noi din cauză că e jignitor de simplă. Noi suntem însă de vină dacă îi cădem în plasă. Căci îi suflăm mereu în ciorbă, făcând-o mai complicată decât ar vrea ea însăși să pară.

Și iarăși, mereu, luăm sfârșitul de la începutul lui. Gata. E o noapte joasă și fără ieșire. Din care nu poți scăpa fără pete de umbră pe-ncălțări. Chiar și așa, bezna nu-i neapărat o intemperie. E situare, repaos, examinare. Întunericul nu contestă pe nimeni. E un tiptil al ființării; și al trăitului la preț redus. Iar viețile noastre nu-l mai traversează cu pași apăsați. Poate că insomniile sunt de vină. Ele ne șterpelesc cea mai mare parte din noapte. Și nu ne mai cedează decât foarte puțin dintr-însa. Un strop, cât să punem pe limbă. Și să nu mai spunem nimic despre ea.

³² Geo Dumitrescu, „Problema spinoasă a noptîlor“, în *Căinele de lângă pod*, antologie de Teodor Dună, București, Editura Tracus Arte, 2020, p. 74-75. În opera aceluiași poet, noaptea este un motiv recurent: „Astăzi am să scriu pe coala noptii / un poem gândit într-o altă viață. / Ca niciodată și ca întotdeauna / va fi vorba despre dragoste și despre dimineață” (*ibidem*, p. 7); „Am ajuns în toamna acestei zile” (*ibidem*, p. 13); „Atunci a ieșit luna [...] de undeva din bezna ghimpată” (*ibidem*, p. 42).